

Xəyalə Vəliyeva

(əvvəli ötən sayımızda)

Satkin sözüne inanma, Yüz verirse de aldanma (N.Kemal. «Gezmi»);

Gönlü bir sendedir sanma, Yare itimad olunmaz (N.Kemal. «Gülhiyal»);

Bize gayret yaxışır, merhamet Allahındır (N.Kemal. «Gülhiyal») və s.

Bu misralarda duyulan, aşılana hıkmət dolu öyüdlərə biganə qalmaq qeyri-mümkündür. Bu cür hıkmətimiz sözlərdən istifadə etməklə şair xalqı həqiqəti görməyə çağırmış, dəyərli məsləhətləri ilə xalqına yararlanmağı qarşısına məqsəd qoymuşdur.

N.Kamal öz arzu və istəklərini məsəllər vasitəsilə aşağıdakı kimi əks etdirməyə çalışmışdır:

Yüksel ki, yerin bu yer değıldir; Dünyaya geliş hünər değildir.

Yuxarıda verilən nümunə N. Kamalın "Gezmi" romanının qəhrəmanı Adil Giray bəyin dilindən deyilmişdir. Bu şeir parçasının hər nəqarətində bir hikmət, səsləniş vardır: birinci nəqarətdə şair insanlara dünyaya gilməyin bir hünər olmadığını, bu dünyada bir faydalı işlər görərək özünü təsdiq etmənin lazım olduğunu ifadə etmişdir: Yüksel ki boyun kadar kalırsın. Say eyle ki bihünər kalırsın! (57).

İkinci nəqarətdə isə şair insanlara səy göstərməyi, çalışmağı məsləhət görmüş, yoxsa boyun artmadığını, hünərsiz, qoçaq olmayacaqlarını tövsiyə edərək dilə gətirmişdir: Yüksel ki cihan səfil ü dundur, Rağbet ona adeta cünundur! (57).

Üçüncü nəqarətdə isə onlara yüksəlməyi, inkişaf etməyi söyləyir, çünki cahanın səfil olduğunu, rəğbətini dünyaya tərs olduğunu gözəl anlayır:

Yüksel ki bunun da fevki vardır, İnsanlığın ayrı bir zevki vardır (57).

Dördüncü nəqarətdə isə şair insanlara yüksəlməyin üstünlük olduğunu, insanlığın belə ayrı bir zövq olduğunu dilə gətirmişdir. Onu da ayrıca qeyd etmək lazımdır ki, şairin müraciəti yalnız III şəxsin təkinədir.

N.Kamalın romanlarında yer alan hikmətli sözlərin, dəyərli kəlamların rəngarəngliyini onun rastlaşdığı, şahidi olduğu hadisə və əhvalatların çoxluğu ilə izah etmək olar:

Gönlüdə bir elmas cevheri gibidir çalışkanlık cevheri,

Ezilmez baskısından şidetinden ağırlığın etkisinden (N.Kemal)

Bu misrada isə çalışqan, zəhmətkeş insanlara nə qədər təziq olursa olsun, nə qədər hü-

cum edirlərsə etsinlər, onların heç zaman çalışqanlıq əzminin tükənməyəcəyini göstərmişdir:

Ne mümkün zulümlə, haksızlıkla yok etmek hürriyeti,

Çalış anlayışı kaldır gücün yeterse insanlıktan (N.Kemal. «Vatan, yahut Silistre»);

Aşağıda verilən nümunə ilə şair hürriyyəti zülmə, haqsızlıqla heç kimin yox edə bilməyəcəyini, çalışıb insan kimi dav-

ranmağı nəsihət edir:

Kemendi cangüdəzi ejder-i kahr olsa celladın,

Müreccahtır yine bin kerre zencir-i esaretten (N.Kemal. «Vatan, yahut Silistre»);

Eder tedvir-i alem bir mekinin kuvve-i azmi,

Cihan titrer sebat-ı pay-ı erbab-ı metanetten (N.Kemal. «Vatan, yahut Silistre»)

Mənası belədir: /Əgər cəladın can qıyan bir əjdaha olsa belə, yenə də min dəfə üstündür əsirlik zəncirindən/. Bu cür mə-

səllərdən istifadə etməklə şair öz adından arzu və istəklərini əks etdirməyə çalışır. Bu cür ifadələr hər dəfə düşüncələrin təməlinə məhkəmə daşı kimi oturur, ziyalıları, cahilini də heyranlıq duyğusuna qərq edir:

Felekten intikam almak demektir ehl-i idrake,

Edüp tezyid-i gayret müstefid olmak medmetten.

Kaza her feyzini her lutfunu bir vakit için saklar,

Fütür etme sakın devletteki za`fı betaetten (N.Kemal. «Vatan, yahut Silistre»)

/Mənası: Felekten intikam almak demektir anlayana, Daha çox çalışıb yararlanmaq pişmanlıktan. Yazğı her başığını her iyiliğini zamanı için saklar, Bezgin olma sakın devletteki zayıflıq və yavaşlıktan./

N.Kamalın bu cür hikmətli sözlərini oxuyarkən oxucuda onun yaşadığı dövrün tarixi və siyasi havası haqqında aydın təsəvvür yaranır. Belə ki, bu cür ifadələr o dövrün siyasi vəziyyətinin, xalqın əhval-ruhiyyəsinin göstəriciləridir:

Usanmaz kendini insan

bilenler halka hizmetten,

Mürüvvetmend olan mazluma el çekmez ianetten (N.Kemal. «Vatan, yahut Silistre»)

Bu kiçik misrada nə qədər ahəngdarlıq, nə qədər hikmət vardır.

N.Kamal bu sözlərlə insan olan hər bir xeyirxah adamın xalqa xidmət etməkdən usanmadığını, insanlara kömək etməkdən yorulmadığını ifadə etməyə çalışır.

şır.

Hikmətli sözlər istər öz mənası, istərsə də quruluşu etibarlı ilə sabit söz birləşmələrinin başqa növlərindən, xüsusilə idiomlardan və ya ibarələrdən fərqlənir. Hikmətli sözlər dərin və dolğun bir ibrətamiz mənə ifadə edən, cümlələr şəklində təşəkkül tapmış sabit söz birləşmələridir. Hikmətli sözlər formal cəhətdən və səciyyə etibarlı ilə atalar sözlərinə bənzəyir. Lakin atalar sözü konkret olaraq məlum olmur, folklorada özünü göstərir, xalq tərəfindən meydana gəlir. Bununla belə, hikmətli sözləri onların daha mənalı, daha qüvvətli bir növü hesab etmək olar. Hikmətli sözlər müəyyən ictimai hadisələrlə əlaqədar olaraq, əsasən məşhur adamlar tərəfindən yaranır və əsərlərində işlədilir, sonralar isə geniş sürətlə yayılaraq kütləviləşir:

Vücudun kim hamir-i mayesi hak-i vatandandır,

Ne gam rah-i vatanda hak olursa cevri-ü mihnetten;

Hemen bir feyz-i baki terkeder bir zevk-i faniye,

Hayatın kadrini ali bilenler hüsn-i şöhrətdən (N.Kemal. «Cezmi», s.229)

Mənası: /Vücudun ki hamurunun mayası vatan toprağıdır, Ne gam, yolunda toprak olursa incinip ezilməkdən; Hemen bir kalıcı mutluluğu terkeder bir keçici zevke, Hayatın dəyərini daha yüksək bilənlər gözəl ündən/.

Yuxarıdakı misralarda şairin hikmətinin tərcüməsi budur: /Əgər bir vücudun ki, xəmiri vətən torpağıdır, o zaman onun yolunda topraq olursa (yəni, ölürsə) qəm etməyə dəyməz// həyatın dəyərini gözəl, şərəfli addan üstün tutanlar, o an qalıcı xoşbəxtliyi də tərk edərlər/.

N.Kamalın romanlarında müxtəlif tipli cümlələr şəklində ifadə edilən hikmətli sözlərin hər birində bir vahid kimi birləşən və üzvlərindən ayrıla bilməyən müəyyən fikirlər də öz əksini tapır:

Sidk u sebat meslekimizdirki eylemez,

Bin tığa karşı gelse tahallüf zehabımız,

Bizden kəlam-i tünd işidir tünd söyleyen (N.Kemal. «İntibah»)

Mənası: /Doğruluk və inanç ilkemizdir ki keçirmez, Bin kılıca karşı gelse bir sarsılma düşüncəmiz. Bizdən də sert söz işitir sert söz söyleyen/.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, N.Kamalın romanlarında işlədilən hikmətli sözlər – xeyirxahlığa, riyakarlığa, zəngin-kasıb təbəqə münasibətlərinə, xoşbəxtlik, millət sevgisi, istismarlığa, hakim dairələrə həsr olun-

muşdur:

Revnak dihi-iferagat olur baht-i tire ruz (N.Kemal)

Mənası: Parlaklıq fəragətlə karanlıq talihe gündüz olur.

Nümunələrdən də göründüyü kimi, N.Kamalın özünün yaratdığı hər hikmətli sözə başa salınması arzu olunan, istənilən məlum bir anlayış, bir mühakimə vardır. Onun bir gözəl kəlamı isə bu gün də Türkiyədə çox

ifadələrin dərin estetik mahiyyəti N.Kamal qələmində parlaq şəkildə təzahür etmişdir. Cəmiyyətin müxtəlif sinif və təbəqələrinə məxsus nümayəndələrin onları necə dərk etdiyi, öz mənafeyi baxımından necə şərh etdiyi bədii ümumiləşdirmə yolu ilə verilmişdir. Bunların bir hissəsi indi köhnəlmişsə də, xalqın dilində əvəzədlilməz ifadə vasitələri kimi yenə də yaşamaqdadır.

populyardır: Uygarsız yaşamak, eceli gelmeden ölmek gibidir (N.Kemal. «Vatan, yahut Silistre»).

Onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bir zamanlar Azərbaycanda XX əsrin əvvəllərində çap edilən bəzi qəzetlərdə N.Kamalın şeirlərindən seçilmiş hikmətli sözlər verilibdi. Buna nümunə olaraq «Füyüzat» da dərc olunan bəzi hikmətli sözlərə nəzər salaq:

Şirkərlər beşiyini, cocuqlar əyləndiyi yeri, gənclər məişətgahını, ixtiyarlar guşeyi-fərağını,

Övlad validəsini və ailəsini nə dürlü hissiyyat ilə seversə, insan da öz vətəninə o dürlü hissiyyatla ilə sevar;

Hər dində və hər millətdə, hər tərbiyə və hər mədəniyyətdə hübbül-vətən ən böyük məziyyətlərdən, ən müqəddəs vəzifələrdəndir;

Bir millətin qüvvəyi-natiqəsi ədəbiyyat isə timsali-ədəbin natiqeyi-zihəyatı da teatrodur;

Teatro eşqə bənzər, insanı həzin-həzin ağıladır, fəqət verdiyi şiddətli təsirlərdə də bir ləzzət bulunur;

Teatro əyləncədir. Fəqət əyləncələrin ən faydalısıdır və s. («Füyüzat» jurnalı, □ 3).

Namıq Kamalın istifadə etdiyi (hətta özünün yaratdığı, desək - daha doğru olardı) hikmətli sözlər, zarbi-məsəllər orada cərəyan edən hadisələrlə məharətlə əlaqələndirilmiş, xalq təfəkkürünün məhsulu olan həmin

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Hacıyev T.İ. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı, ADU nəşriyyatı, 1976, 152 s.
2. Hacıyev T.İ. Yazıçı dili və ideya-bədii təhlil dili. Bakı, Maarif, 1979, 130 s.
3. Hacıyev T.İ. Türklər üçün ortaq ünsiyyət dili. Bakı, "Təhsil" 2013, s.76.
4. Hüseynov R. Namıq Kamal. Bakı, Yazıçı, 1990, 182 s.
5. Aksoy Ö.A. Atasözleri ve Deyimleri sözlüğü. 1.2.c., TDK Yayınları, Ankara, 1984, 486 s.
6. Akün Ö.F. Namık Kemal, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, 168 s.
7. Akyüz K. Batı Tesirinde Türk Şiir Antolojisi, Ankara, 3.baskı, 1970, 1032 s.
8. Dizdaroğlu H. Namık Kemal: Hayatı, Sanatı, Eserleri, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1952, 101 s.
9. Doğan A. Türkçenin Söz Varlığı, Ankara, Engin Yayınevi, 2002, 249 s.
10. Ebüzziya T. Namık Kemal, İstanbul, 1888, 23 s.
11. Eflatun C.G. Halk Şiiri Antolojisi, İstanbul, Varlık. 1959, 159 s.
12. Ergin. M. Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 5 Baskı, XXVIII, 407 s.
13. Eyüboğlu K. On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve deyimler, İstanbul, 1975, 329 s.
14. Fuat M. Namık Kemal, İstanbul. İnkilap, 1990, 276 s.